

Художниця Лада Касьяненко

Терен М.

Т35 День до дна / Марко Терен. — Х. : АССА, 2023. — 96 с. : іл.

ISBN 978-617-7877-59-1

Авторка книжок «Моя срібляста риб'яча луска», «Іншими очима», «Вітру голоси», «Смачна абетка», артбуків «Ліліт» та «Книга імен», циклу казок «Сім мішків гречаної вовни».

«День до дна» — неможливість мовчати про війну, яка докорінно змінює форми та сутності. Водночас це й необхідність проговорити, зафіксувати те, що відбувається з Україною, з її містами, людьми, нашими життями. Це видання — одне з багатьох свідчень, що не дозволять світові забути кривду, якої ми зазнали.

УДК 821.161.2

© Марко Терен, 2023
© ПП «АССА», 2023

ISBN 978-617-7877-59-1

ПОЕТИЧНЕ ДОКУМЕНТУВАННЯ

Минуло вже понад рік від початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну. Велика війна — дійсно монструозне явище, багатогранне й жахливе в безлічі своїх проявів, отож говорити про нього надзвичайно важко. І попри те, що поезія — один із тих видів мистецтва, що реагують на дійсність найшвидше, віднайдення мови для проговорення такої дійсності — задача дуже непроста.

Четверта збірка віршів харківської поетки Марко Терен є саме такою спробою віднайдення мови в умовах війни, що триває. Це поезія контрастних замальовок, скетчів дійсності, поетичного документування фізичного й метафізичного буття в ці страшні дні. Різка, пряmlinійна поезія віри, прокльону, передбачення, любові.

Провідна тема книжки — війна. «Війна — це в натовпі по очах впізнавати таких, як ти». «Війна — це сива вдова з жовтим дитячим лицем». Війна гострим лезом проходить долонями людей, міст, долею всієї країни. Вириває людей з їхніх домівок. І, поки лиш у вигляді сну, натяку, з'являється усвідомлення: «немає кінця в війни», вона відлунюватиме в кожному з героїв цієї книжки і матиме наслідки для багатьох наступних поколінь.

На війну проти «імлі», «чужини», конкретного ворога постає солдат, постає земля, постають духи предків, постають молитви. Сам Бог, справжній, живий, на протигагу мальованому богові куплених свічок, говорить до захисників, і голос його — усвідомлена потреба. І хоч праглося б, щоб його було більше в цьому світі, він поруч. Можливо, навіть мешкає в сусідньому під'їзді

і працює хірургом. А тим часом його святі виготовляють «дурні кулі» для ворога.

По-язичницькі, магічно одухотворена природа є повноцінним персонажем збірки. Річка лікує рани солдата. Земля, жива й ласкава, стає хижою та м'ясоїдною, коли йдеться про ворога, вона вимагає кривавої жертви від того, хто прагне володіти нею. Сніг «стоїть на полях, не лишаючи наших солдат».

Україна, уже не як стихія землі, а як країна, тут — дитина, близька подруга, яку фізично хочеться обійняти, яка викликає ніжність і зачудування. А Харків — «місто, що, як солдат, спить горілиць».

Рід і пам'ять проговорюються як сила, підтримка, а при цьому — і тяглість болю, особистого й колективного. Містична «матір героїв» прикликає на поміч героїв минувшини: «криком прадавніх розноситься звук трембіти». «Перед силою роду зайди усі безсилі». Накрита для душ загиблих в Голодоморі пращурів вечера нагадує: «Всі твої вмерлі й загиблі назавжди будуть з тобою силами світлими і... охоронцями нібито».

Являються в книжці й конкретні образи — Сара, Роза, яка колись не дочекалася свого Йосипа. Так само як Оля, яка пригощає ліричну героїню (чи пак читача) печивом і зеленим чаєм, не дочекається свого Андрія. Історії давні й сьгоднішні змінюють одна одну. «Розірвані лінії долі», історії болю, розчарувань, любові, неспокою, люті — ці замальовки, з одного боку, фіксують те, яким чином нинішня війна увірвалася в життя людей і все в них перевернула, а з іншого — відтворюють у рухах і жестах наших сучасників давні епічні та біблійні сюжети, вписують героїв сьогodenня в канон.

У цих віршах-свідченнях, ніби своєрідні помітки, розставлено точки, які можуть стати вихідними пунктами для майбутніх глибоких рефлексій. Коли рефлексії будуть на часі.

Анна Хромова

«РОЗПАЧ ТА ОПІР НЕСУ»

Одна з прикмет воєнного, травматичного часу — емоційні гойдалки, які підносять і скидають нас, туди-сюди. У цій дещо розхристаній, як і саме життя, книжці, з текстами, «необробленими по краях», Марко Терен оприявнює внутрішній ритм (та аритмію): «Я намагаюсь намацати пульс на зап'ястку своєї руки».

Спектр переживань тут широкий. Це й палюча, «вогниста» «ненависті чорна діра», аж до жорстокості до власних почуттів: «навіть натяк на жалість з жорстокістю розіп'яти». А водночас і ніжність:

А маленькі тіла — наче в мушелях сховані равлики.

Їх так ніжно й дбайливо вкриває розчулений сніг,

і любов до свого міста. Також це страх, що «обпікає нутроці», й відчай, що снється; розпач від думки, «що немає кінця в війни», та «східного стану безвихідь»: «ось мій відчай тоненький — лінія берегова». Це й почуття провини (вцілілого?):

Що ще хоче вона, коли тебе вже половина?

Що ще візьме вона? В чому вбачає твою провину?

І як із собою домовитись жити далі?

Ти ж воював не за грамоти, не за медалі...

А проте й рішучість та опірність, коли «стійко чиниться опір» у «кривній війні»:

я почуваяся Харковом.

розпач та опір несу.

Увесь цей огро́м емоцій та почуттів стає канвою, на якій розгортається оповідь про війну в нас і нас у війні. У першому розділі «Цвіт споминів» смислотворчим є образ Дому (у наступних розділах він теж проявляється). Домівка розходиться концентричними колами: власне оселя — рідне місто Харків — Схід — Україна. Це звучить як прагнення повернутися, віднайти втрачений Дім:

Пахне повітря розпечене кількою й тютюном.

Так не хотілося бути вдома уже давно...

Пахне повітря місцеве кількою й тютюном.

Так не було бездомно уже давно...

Пахне повітря квитками додому, чорт забирай.

Я не веду розмов, щоби серця свого не краяти.

Бажання, чи пак мрія, жага повернутися домів (навіть якщо «тепер ще й немає дому»), по-залізничному стукотить у скронях: «Хочу додому, чуєш, я хочу додому...» І цей рефрен стає «надмічною пуповиною», що «до смерті трима». Як і мрія про Дім, якого не було, але який міг би бути:

*Коли б мала я гарний будинок з просторою залогою,
Що стояв би собі між Благбазом й Південним вокзалом,
Там би вишень тендітні гілки до віконниць тулилися,
і мені б відчувалось, що я — безумовна щасливиця!*

Цей Дім обростає реаліями улюбленого міста: тут і Благбаз із Південним вокзалом, і Лопань, і Полтавський шлях, і вже цитоване «я почувуюся Харковом». І нарешті виходить на рівень цілої країни, «кожен куточок» якої, «клаптичок кожен, кожную родину» ліричній героїні хочеться «фізично обійняти і захистити». Переживання країни оповите такою неймовірною ніжністю — як до дитини в колісковій про Котика-воркотика:

Не збуди сестрички — добре спиться.

Може, Україна їй насниться?

Дім також постає в образі мушлі. З одного боку, він завжди з тобою, бо кожен із нас тепер «не людина, а равлик, що дім свій на спині несе». З іншого — оскільки нас тепер «вирвало з дому війною», ці мушлі раз по раз виявляються порожніми:

відшукаю порожню мушлю я

на піску

більш ніде не знайшла б підходящу мені

таку...

та забудь свою долю жаску

тут для тебе порожня мушля є

на піску.

І ось уже ми всі виявляємося цим покинутим, порожнім Домом і

будемо жити у цьому морі

порожніми мушельками на дні.

Тобто відбувається трансцендентний перехід: людина стає Домом, відчувається Домом (згадаймо «я почувуюся Харковом»), що додатково освячує цей образ:

запахом лип із парків приходять ночами, коли не спиться.

молюся кожній вулиці

кожному дворику

кожному перехрестю його святому:

стій, моє місто,

будь, моє місто,

лишайся світлом в моїх зіницях.

Асоціативно це відсилає до ідеї «людини як храму Божого», тим паче що Марко Терен представляє Бога як співрозмовника, який співчутливо каже, мовляв, «ось тепер і тобі випало бути знеціненим та осміяним», і пропонує разом піти «цим шляхом тернистим, тепер удвох».

А втім, у наступному розділі «Тут усі прості, не герої» бачимо вже розрив:

Бог з картинки не заглядає на смітники та вокзали,
не чує смертельно хворих і не впадає від цього у відчай.
І все, що люди про нього колись казали (чи писали) —
це вигадки для рабів,
жорстокість та протиріччя.

Натомість справжній Бог — проявлений через людину, як-от хірург «із четвертого під'їзду», що працює в шпиталі. Оце відчуття розриву, розірваності — також одне з важливих у книжці. Рветься історія, рветься брехня, рветься минушина:

Не обертайся, братику, просто іди вперед.
Рветься по швах історія, зламаний в неї хребет.
Правда назовні проситься, рветься по швах брехня.
Нам із тобою, братику, демонів розганяти...
Не обертайся, братику, просто іди вперед.
Рветься по швах минушина, зламаний в неї хребет.
Правда назовні проситься, рветься по швах брехня.
Нам із тобою, братику, темряву розганяти.

Усе руйнується, «кришиться, сиплеться, стогне, гуде, болить». У місцях розривів, зламів бачимо зяючі порожнини, які «не завжди зростаються рівно й часом болять», тож лінія перетворюється на пунктирну:

Понівечені зв'язки. Реакції заблоковані.
Пунктиром кроїти відстані
від лютого до кінця.

І містками над порожнечею в місцях розривів якраз і стають оці «всі прості, не герої», чий історії розповідає нам лірична героїня:

Остапу дали автомат і сказали, що він буде героєм.
Остап дотепер не тримав у руках вогнепальну зброю.
Але коли за плечима дружина, за плечима дитина,
він же за них — горюю.
Остап не герой.

Але, виявляється, тут усі прості, не герої.

Прості люди звучать одкровенням, як прості істини. Заключний розділ «Немає життя, крім цього» починається з піку річного / життєвого циклу — літа:

Липень смагливий вправно ріже хлібину літа.
Ділить на три частини й середину забирає собі.

А далі хліб виявляється теплою рибиною «на скромнім ріднинім столі» чотирьох апостолів, і від її безсмертного тіла «всім по шматку дістанеться», і життя святкується навіть по смерті, незважаючи на назву розділу. А втім, ця суперечність згладжується, коли читаємо, що «рідного дому тепло» пахне «хлібом і пічкою». І тут вибудовується асоціативне поле: життя — хліб — дім, адже в домі живуть, дім існує для життя (чи життя-буття, а домівка буття, як відомо, мова). Про мову як таку у книжці наче й не йдеться. Зате йдеться про крик:

за мовчанням цієї осені забагато крику.
на усі голоси. і нема голосам тим ліку.

І про голос: він передає полям усі мамині колискові, він стомлено «хорохориться і щемить» у слухавці, він «бринить, наче напнута тятива». А водночас тятива виявляється не лише голосом, що лінійно розгортається в часі, а й самим часом: «а стріла полетіла вперед, співа. час — міцна натягнута тятива». Готовність чинити опір, сили й рішучість для нього з'являються навіть за межею відчаю: